

39. Vijf jaar stichting Mens en Strafrecht

Op de negende verdieping van het Montesquieu-gebouw van de Universiteit van Tilburg ontstond in het najaar van 2010 het initiatief ons als jonge strafrecht deskundigen en criminologen te verenigen in een tegengeluid op de gure wind die wij destijds door de Nederlandse strafrechtspleging voelden waaien. Het was de tijd waarin de toenmalige bewindslieden op het Ministerie van Veiligheid en Justitie, Ivo Opstelten en Fred Teeven, veelvuldig met nieuwe (wets)voorstellen kwamen die enerzijds gericht waren op zwaarder straffen en het verstevigen van toezicht na detentie,¹ anderzijds op het versterken van de positie van slachtoffers van misdrijven.² De vele initiatieven gingen gepaard met krachtig taalgebruik, zowel in de media als bij monde van menig politicus. Daarbij belandden verdachten en veroordeelden steevast in de hoek van de kwade medemens, terwijl slachtoffers van strafbare feiten daarentegen werden bestempeld als brave, onschuldige burgers.³ Dit narratief lijkt een breed draagvlak te hebben gecreëerd voor zowel repressieve maatregelen als maatregelen ter versterking van de positie van slachtoffers in de strafprocedure. Met name voor deze laatste categorie maatregelen betekende dit naar onze opvatting een verarming en versimpeling van het debat, niet alleen omdat het tegenover elkaar

plaatsen van daders en slachtoffers nogal eens geen recht doet aan de complexe werkelijkheid, maar ook omdat daarmee gemakkelijk wordt voorbijgegaan aan zelfstandige redenen voor de regulering van de positie van het slachtoffer in de strafrechtspleging.⁴

In reactie op dit alles, hebben wij destijds besloten een tegengeluid te laten horen. Samen met dertien andere jonge strafrechtjuristen en criminologen publiceerden wij in het voorjaar van 2011 een manifest over de menselijke maat in het strafrecht.⁵ Daarin vroegen wij met elkaar aandacht voor de opvatting dat de misdaadbesteding en de strafrechtspleging in theorie en in toepassing doordrongen moeten zijn van het besef dat de verdachte of veroordeelde een mens is en blijft, en als zodanig een humane bejegening verdient. Centraal in het manifest stond de notie dat de scheidslijn tussen crimineel en brave burger niet zo scherp is als veelal wordt gesuggereerd. Het volgende is een kernfrase uit het manifest:

‘Het strafrecht bestaat door het menselijk tekort. Niemand doet alleen maar goed of slecht. Achter elke misdaad zit een persoonlijk verhaal. Helaas is het tegenwoordig normaal een scherpe lijn te trekken tussen “wij” en “zij”. Tussen de brave burger die elk moment slachtoffer kan worden, en de “straatterrorist”, de “veelpleger”, de “pedo”, “dat tuig”, “het beest”, of “het monster”. Zo worden mensen ingedeeld in categorieën. Dat maakt de samenleving overzichtelijk, maar zo simpel ligt het niet. Wij kunnen net zo goed dader worden als u, u net zo goed als wij. Die werkelijkheid brengen wij onder uw aandacht.’⁶

Het manifest is in de jaren die volgden gaan fungeren als leidraad en als grondslag voor de doelstellingen van de in 2012 opgerichte stichting Mens en Strafrecht, zoals die thans nog steeds bestaat en actief is. Het was immers een bewuste keuze geweest het manifest te schrijven in ‘gewonemensentaal’ en een forum te zoeken waarmee een zo breed mogelijk publiek zou worden bereikt. Daarmee zouden we van onderscheidende, maar vooral aanvullende betekenis kunnen

- 1 Uit die periode dateren bijvoorbeeld de Wet van 17 november 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met het beperken van de mogelijkheden om een taakstraf op te leggen voor ernstige zeden- en geweldsmisdrijven en bij recidive van misdrijven, *Stb.* 2012, 1 en het wetsvoorstel langdurig toezicht, gedragsbeïnvloeding en vrijheidsbeperking, *Kamerstukken II* 2013/14, 33816, nr. 2. Laatstgenoemd wetsvoorstel werd wet ná het vertrek van Opstelten en Teeven, onder ministerschap van Ard van der Steur, zie *Stb.* 2015, 460. In dit rijtje hoort voorts thuis het later ingetrokken wetsvoorstel inzake de eigen bijdrage van veroordeelden aan de kosten van de strafvordering en de slachtofferzorg, *Kamerstukken II* 2014/15, 34067, nr. 2.
- 2 Een voorbeeld betreft de aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden, voorgesteld bij *Kamerstukken II* 2014/15, 34067, nr. 2, eveneens aanvaard onder het bewind van voormalig minister Ard van der Steur, zie Wet van 14 april 2016, *Stb.* 2016, 160.
- 3 Enkele voorbeelden uit de media: ‘Zwembadpedo Benno L. beschuldigd van 40 delicten’, *Elsevier.nl* 11 februari 2010; ‘3 jaar geëist tegen zwembadpedo Andre V’, *Spitsnieuws.nl* 4 januari 2012; ‘Gezichtschoppers Eindhoven vrolijk op foto’, *Telegraaf.nl* 23 januari 2013; ‘Schoptuig uitgeleverd’, *Telegraaf.nl* 12 februari 2013. Krachtig taalgebruik werd ook gebezigd door politici, zie bijvoorbeeld de uitspraak van Fred Teeven over het inbrekersrisico: ‘Teeven: treurig dat inbreker doodging, maar dat is inbrekersrisico’, *AD* 26 september 2012; of toenmalig PvdA-Kamerlid Ahmed Marcouch in ‘Het tuig gaat met de ramadan aan de haal’, *Volkskrant.nl* 21 juli 2012 of toenmalig burgemeester van de stad Haren na de ‘Facebook-rellen’ in zijn gemeente: ‘Tuig heeft huisgehouden in Haren’, *Nu.nl* 22 september 2012.

4 Zie daarover nader: R. Hermans & J. Ouwerkerk, ‘Slachtoffers in de strafrechtspleging en de keerzijde van een sentimenteel debat’, *Ars Aequi* 2013, p. 445-448.

5 Het manifest werd gepubliceerd in verscheidene regionale dagbladen en in het *Nederlands Juristenblad*. Online is het manifest, inclusief persbericht, hier te vinden: <https://www.mr-online.nl/wp-content/uploads/files/PERSBERICHT-pleidooi-voor-menselijke-maat-in-het-strafrecht.pdf>.

6 Idem.

zijn ten opzichte van verscheidene externe instanties (zoals de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, de Nederlandse Orde van Advocaten, etc.) van waaruit reeds goed onderbouwde tegenwicht werd en wordt geboden aan verscheidene tendentieuze wetsvoorstellen.⁷ De veelgelezen regionale dagbladen vormden voor ons dan ook een zeer geschikt medium. Deze lijn werd voortgezet, ook toen de ‘groep jonge strafrechtdeskundigen’ vanaf de zomer van 2012 als stichting Mens en Strafrecht verder ging, teneinde – zo volgt uit de statuten – ‘het publieke debat alsmede de totstandkoming van wetgeving te beïnvloeden op het terrein van justitie en veiligheid en (...) daarmee een tegenwicht te bieden aan het gure strafrechtelijke klimaat in Nederland’ en ‘middels het publiceren van opiniestukken, het geven van interviews en het verzorgen van lezingen (...) de publieke bewustwording te vergroten dat de justitiabele vooreerst *mens* is en om die reden een humane bejegening verdient’.⁸

Daartoe heeft de stichting in de afgelopen jaren veel activiteiten ontplooid. De roep om een humane toepassing van het strafrecht klonk voornamelijk door in verscheidene toegankelijk geschreven opiniestukken in kranten, onder meer over het belang van terughoudendheid bij het opsluiten van mensen,⁹ het gevaar van de publieke schandpaal bij verdenkingen van zedendelicten,¹⁰ het belang van een menselijke omgang met pedoseksuelen,¹¹ de waarde van hoop en perspectief voor levenslang gestraften¹² en recent nog over de onzin van een strafrechtelijk verbod op de boerka.¹³ Op radio en televisie is door ons verscheidene keren een nadere toelichting gegeven op de standpunten van stichting Mens en Strafrecht, zoals die in voornoemde opiniestukken was vertolkt. Ook zijn op uitnodiging verschillende voordrachten gehouden in het land, onder meer op een congres voor docenten maatschappijleer en bij een aantal afdelingen van de Rotary.

Teneinde een breed publiek ook actiever te betrekken, zijn in het afgelopen jaar een viertal debatavonden georganiseerd, voor het eerst in samenwerking met het Centrum voor Post-academisch Juridisch Onderwijs van de Radboud Univer-

siteit Nijmegen (CPO). Tijdens de eerste avond werd in de voormalige PI Wolvenplein te Utrecht gedebatteerd over ‘De gevangenis: staatshotel of leerschool?’. In Nijmegen stond de vraag ‘Pedofielen: insluiten of uitsluiten?’ centraal. De derde debatavond vond plaats aan de Universiteit Maastricht en was gewijd aan het herstelrecht, vanuit de prikkelende vraag of dit wellicht een humanere en effectievere manier van straffen zou kunnen zijn. Tijdens de vierde avond werd in het nieuwe gebouw van de Hoge Raad tot slot gediscussieerd over de vraag: ‘Waar wringt het in het strafrecht?’¹⁴ De debatavonden trokken, zoals gehoopt, een divers publiek dat openstond voor informatie en discussie.

De activiteiten van stichting Mens en Strafrecht wekten al snel de belangstelling van het Centrum voor Justitiepastoraat¹⁵ en na een kennismakingsgesprek ontstond in 2012 het idee om samen een conferentie te organiseren rond de vraagstelling ‘Hoe te reageren op misdaad?’, waarbij de begrippen preventie, vergelding, vergeving en herstel centraal zouden staan. De bedoeling was om vertegenwoordigers van verschillende disciplines (strafrecht, criminologie, theologie, psychologie, psychiatrie, filosofie) bijeen te brengen om ons gezamenlijk te bezinnen op deze vraagstelling en de waarde en betekenis van de genoemde begrippen. Dat lukte. Het congres in Tilburg – dat al snel werd aangeduid als ‘Misdadcongres’ – werd druk bezocht en het vormde aanleiding om in de jaren erna ook een tweede en derde Misdadcongres te organiseren, respectievelijk over de thema’s ‘mensbeelden’ (eveneens te Tilburg) en ‘strafrecht en stoornis’ (te Utrecht). De multidisciplinaire benadering van fundamentele thema’s rond misdaad en straf, en het bezinnende karakter van de misdadcongressen blijken in een behoefte te voorzien en de samenwerking met het Centrum voor Justitiepastoraat zal daarom worden voortgezet. In 2019 staat het vierde Misdadcongres op de planning rond het thema ‘strafrecht en religie’.

Bovengenoemde activiteiten vormen slechts een selectie van wat in de afgelopen jaren vanuit de stichting is ondernomen, teneinde aandacht te vragen voor de menselijke maat in het strafrecht en voor de kracht van milde waarden en principes. Deze selectie laat al zien hoeveel mensen zich belangeloos voor de stichting hebben ingezet. Wij hechten eraan onze waardering hiervoor te onderstrepen in dit gastredactioneel, waarbij met name de leden van onze kerngroep zich aangesproken mogen weten. Waardering voor stichting Mens en Strafrecht blijkt ook uit de uitnodiging die wij enige tijd terug van de redactie van *Strafblad* ontvingen om ter gelegenheid van het (in 2017) vijfjarig bestaan van de stichting een

7 Waar wij dit opportuun achtten, weken wij overigens wel van deze lijn af, vgl. S. Meijer, J. Claessen, E. van Ginneken & J. Ouwerkerk, ‘De eigen bijdrage aan de kosten van het strafproces en de slachtofferzorg’, *Nederlands Juristenblad* 2016, p. 2898-2904. Naar aanleiding van deze bijdrage werd in februari 2017 bovendien een briefing verzorgd aan leden van de Eerste Kamer. Het verslag daarvan is online te raadplegen: https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20170324/verslag_van_eeen.

8 Uit de statuten van stichting Mens en Strafrecht.

9 Onder andere in *Eindhovens Dagblad* 7 september 2012, <https://www.ed.nl/mening/opsluiten-alleen-als-het-echt-niet-anders-kan~a28a911e/>.

10 *Trouw* 13 november 2012, <https://www.trouw.nl/home/het-gevaar-van-de-publieke-schandpaal~a0000c56/>.

11 Onder andere in *Eindhovens Dagblad* 22 november 2013.

12 Onder andere in *Eindhovens Dagblad* 7 februari 2015.

13 *Nederlands Dagblad* 25 juni 2018.

14 Zie het Sdu strafrecht blog naar aanleiding hiervan: ‘Het wringt soms in het strafrecht. Durf juist dan de toga tijdelijk aan de wilgen te hangen’, <https://www.sdu.nl/blog/het-wringt-soms-in-het-strafrecht-durf-juist-dan-de-toga-tijdelijk-aan-de-wilgen-te-hangen.html>.

15 <http://centrumvoorjustitiepastoraat.nl/>.

themanummer in te vullen. Graag spreken wij hierbij onze dank uit aan de redactie van *Strafblad*. De mogelijkheid een themanummer te verzorgen hebben wij met beide handen aangegrepen. In het navolgende geven wij een korte toelichting op de inhoud van voorliggende aflevering.

Centraal in deze aflevering staat de vraag wat een humane strafrechtspleging behelst en hoe de menselijke maat kan worden gewaarborgd. Rond zowel abstracte als concrete thema's wordt op die vraag gereflecteerd, vanuit verscheidene perspectieven. Deze aflevering begint met een bijdrage van *Theo de Wit* (lid van het Centrum voor Justitiepastoraat) over doelen van het strafrecht en de prikkelende vraag op welke punten de huidige strafrechtspleging onbedoelde en ongewenste wrede trekken vertoont. Vanuit dit perspectief kan het ook zinvol zijn om voor sommige conflicten een oplossing buiten de geijkte kaders van het strafrecht te zoeken. Die gedachte is niet nieuw, en de toepassing ervan is al decenia lang onder invloed van maatschappelijke en politieke krachten in meerdere of juist mindere mate in zwang. In zijn bijdrage aan dit themanummer schetst *Theo de Roos* (thans voorzitter van stichting Restorative Justice Nederland) een positief toekomstbeeld voor het herstelrecht als effectief afdoeningsinstrument.

Er zijn groepen verdachten en veroordeelden die in de opinie over strafrecht op minder menselijkheid lijken te kunnen rekenen dan anderen. Dat kan het gevolg zijn van de al dan niet plotselinge opkomst van een misdadfenomeen en de reacties die dat in de samenleving en de politiek teweegbrengt. Als iemand zich inlaat met georganiseerde en ondermijnende criminaliteit, dan hoeft die persoon op niet veel mededogen te rekenen, ook niet waar het gaat om de inzet van repressie of spitsvondige en minder conventionele methoden ter bestrijding van die misdaad. Over het daderbeeld van die groepen schreef *Marlies Bakker* (momenteel bestuurslid van de stichting) een bijdrage voor dit themanummer. *Wouter de Zanger* (lid van de kerngroep van de stichting) onderzocht een vraag die verband houdt met dit onderwerp. Hij stipt een voor stichting Mens en Strafrecht belangrijke kwestie aan: hoe pas je een op zichzelf (terecht) strenge strafrechtelijke maatregel (voordeelsontneming) toe op een manier die méér oplevert dan rechtsherstel? Namelijk zo dat iemand aan wie de maatregel wordt opgelegd toch op een min of meer normale manier betrokken kan blijven bij onze samenleving?

Sonja Meijer en Esther van Ginneken (beiden eveneens lid van de kerngroep) richten zich in hun bijdrage op een ander onderwerp dat stichting Mens en Strafrecht na aan het hart ligt, namelijk de resocialisatie van ex-gedetineerden. In het bijzonder besteden de auteurs aandacht aan de invulling die het huidige kabinet wil geven aan de resocialisatie van ex-gedetineerden. Die blijkt nog te beperkt, en daarom bieden de auteurs een kader voor een resocialisatiebenadering die aandacht heeft voor álle gedetineerden.

Gezien de eerdergenoemde doelstelling van stichting Mens en Strafrecht zal het geen verbazing wekken dat de stichting haar bijdrage aan debatten over strafrecht vooral levert vanuit de invalshoek van een humane bejegening van hen die in het strafrecht verzeild raken. Om een mogelijk misverstand weg te nemen: het hóeft dan niet te gaan om een pleidooi voor de positie van verdachten of veroordeelden. Het draait immers om de menselijke maat, die er moet zijn voor iedereen. De bijdrage van *Michiel van der Wolf* kan in zekere zin in de sleutel van die menselijke benadering in brede zin worden geplaatst. Waar bij beoordeling van de humaniteit van tbs steeds vooral het welzijn van tbs'er en samenleving centraal heeft gestaan, breidt de auteur de gedachte van (noodzakelijke) vermenselijking van de maatregel uit naar behandelaars en slachtoffers. Ook deze bijdrage laat zien dat de menselijke maat in het strafrecht niet exclusief voor de verdachte of de veroordeelde is, maar dat het principe dienst doet voor alle betrokkenen. Die menselijke maat kan voorts op het spel staan wanneer in verkeerszaken gegoocheld wordt met de juridische invulling van wat roekeloos rijgedrag is. Als die lat (te) hoog komt te liggen, dan roept dat verontwaardiging op: de maat is zoek. Maar slechts een dunne lijn scheidt regelvertreders die kwaad berokkenen van verkeersdeelnemers die hun menselijke verantwoordelijkheid ook niet altijd nemen. Deze kwesties komen aan bod in de bijdrage van *Floris van Laanen* (lid van de kerngroep).

De stichting is wel eens activistisch genoemd, wat met name voor de betrokken academici wel eens als potentieel problematisch is bestempeld. Maar wat is er eigenlijk problematisch aan activistische strafrechtswetenschap? Of wat is er juist goed aan? Op ons verzoek heeft *Marc Groenhuisen* daarop gereflecteerd in zijn prikkelende bijdrage aan dit themanummer, waarin hij voorbeelden noemt van geslaagde en minder geslaagde uitingen van activistische strafrechtswetenschap. Na lezing van zijn bijdrage komt de naam van Constantijn Kelk niet als een verrassing. Recent verscheen een selectie van zijn belangrijkste en bekendste artikelen in de bundel 'De kunst van een humaan strafrecht'. Wij hebben twee van onze nieuwste betrokkenen, *Richi Milic* en *Marloes van Wijk* (beiden lid van de kerngroep) gevraagd de bundel te bespreken. Niet alleen omdat de thematiek naadloos aansluit bij de thematiek van voorliggend themanummer, maar ook omdat wij Constantijn Kelk zeer erkentelijk zijn voor zijn oprechte en hartelijke steun aan stichting Mens en Strafrecht.

Dit gastredactioneel is geschreven door de leden van het eerste bestuur van stichting Mens en Strafrecht. Dit themanummer wordt afgesloten met een reflectie op de volgende vijf jaar door de leden van het huidige bestuur. Wij wensen u veel leesgenoegen.